

Rädda Barnens remissvar SOU 2023:40 Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen

Inledning

Rädda Barnen har beretts möjlighet att svara på remiss angående utredningen Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen (SOU 2023:40). Rädda Barnen svarar på remissen utifrån ett barnrättsperspektiv med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) som grund. Till stöd i tolkningen av barnkonventionen använder sig Rädda Barnen främst av uttalanden från FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté).

Rädda Barnen vill inledningsvis berömma utredningen för det sätt som den har inhämtat åsikter från barn och unga och hur dessa kommer fram på ett tydligt sätt i utredningen, såväl genom enskilda berättelser som i analyser till de förslag som läggs fram. Rädda Barnens förhoppning är att den modell som denna utredning har använt sig av kan användas av fler utredningar. Rädda Barnen vill uppmana regeringen att säkerställa att det i alla direktiv till utredningar som kan beröra barn, finns ett krav på att ta in barns åsikter och beakta dessa, i enlighet med artikel 12 i barnkonventionen.

Denna utredning, tillsammans med utredningen *För barn och unga i samhällsvård* (SOU 2023:66) visar tydligt hur viktigt det är att lyssna på barns erfarenheter och åsikter om hur samhället fungerar för dem som är i de mest utsatta situationerna – det är barnen själva som har absolut bäst kännedom om hela kedjan som behövs och var den brister, utifrån deras specifika situation. Den här utredningen lyfter flera områden där barns rättigheter kränks. Denna utredning, tillsammans med utredningen *För barn och unga i samhällsvård*, synliggör, genom barnens berättelser, på ett tydligt vis att problem och utsatthet inom flera områden oftast existerar samtidigt för ett barn och hur svårt det är att säkra sina rättigheter i ett svåröverblickbart system med flera olika regelverk och som är byggt efter devisen ”ett problem i taget”. Det är därför förslagen som finns i denna utredning är så viktiga att de genomförs.

Övergripande kommentarer på utredningen

Rädda Barnen tillstyrker de förslag som läggs fram i utredningen. Rädda Barnen anser att de förslag som läggs i utredningen är oerhört viktiga för att stärka den praktiska tillämpningen av barnkonventionen i Sverige. Rädda Barnen vill understryka vikten av att alla förslag i betänkandet genomförs i sin helhet, det är då reformerna kommer att leda till verklig skillnad för barn i Sverige.

Även om Rädda Barnen tillstyrker förslagen vill vi dock utveckla det resonemang som finns i utredningen avseende vissa förslag. Rädda Barnen har också vissa synpunkter på en del av de bedömningar som görs i utredningen. Dessa framgår nedan.

Rädda Barnen noterar att utredningen inte har analyserat hur klagomöjligheter ser ut inom vissa områden av hög relevans för barn. Här vill Rädda Barnen särskilt lyfta fram barn som

utsätts för rasism och diskriminering inom andra områden än i skolan. Barn vi möter lyfter detta som ett av de största problemen idag. Även inom detta område finns problem med möjligheterna till upprättelse när rättigheterna kränks. Det tydligaste är diskrimineringslagen, där det framgår att för att Diskrimineringsombudsmannen ska kunna ta upp ett ärende som rör barn, behöver båda vårdnadshavarna samtycka till detta, upp till 18 års ålder. Detta diskuteras inte alls i utredningen.

Rädda Barnens synpunkter på utredningens förslag och bedömningar

Del 1: Ratificering av det tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen

7.3 Sverige bör ratificera det fakultativa och tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen om ett klagomålsförfarande

Rädda Barnen tillstyrker förslaget i sin helhet – att Sverige ska ratificera det tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen om ett klagomålsförfarande, att Sverige bör tillerkänna barnrättskommittén behörighet att ta emot mellanstatliga klagomål och att Sverige inte bör utnyttja möjligheten i artikel 13 att neka barnrättskommittén behörighet vad gäller utredningsförfaranden vid allvarliga och systematiska kränkningar.

En ratificering av tilläggsprotokollet är en naturlig följd av inkorporeringen av barnkonventionen 2020. Om rättigheterna ska ha något verkligt värde, måste det finnas möjligheter att utkräva ansvar, föra fram klagomål och få upprättelse när ens mänskliga rättigheter kränks. Barn är rättighetsbärare på samma sätt som vuxna, och ska därför också kunna få upprättelse när rättigheterna kränks.

Rädda Barnen delar den bild som utredningen beskriver om behovet av att Sverige ratificerar tilläggsprotokollet. Det är Rädda Barnens uppfattning, likt utredningen, att denna sista garant för prövning av en eventuell kränkning av barnkonventionen måste finnas på plats för barn, likt för andra personer som oftare riskerar att hamna utsatta situationer, till exempel kvinnor och personer med funktionsnedsättningar.

Barn som får sina rättigheter kränkta befinner sig i en särskilt komplicerad situation, då de flesta mekanismer i Sverige kräver någon form av samtycke från barnets vårdnadshavare. Vissa barn har inte vårdnadshavare som kan eller vill driva deras ärende för att få upprättelse. Utredningen lyfter fram denna grupp barn som extra sårbar. Det tredje tilläggsprotokollet öppnar upp för att även dessa barn ska få en möjlighet att få en prövning om en kränkning av barnkonventionen har skett. I de flesta fall kommer detta ske med stöd av någon viktig vuxen, ett ombud av något slag, men ett barn som vill kommer kunna driva sitt ärende helt själv. Det finns också, som utredningen pekar på, områden där barn inte är part eller har processbehörighet, och därmed inte har möjlighet att överklaga ett beslut. Detta gäller t.ex. i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Även för dessa barn kan tredje tilläggsprotokollet tjäna som en sista garant, om barnets rättigheter har blivit kränkta under processens gång.

Rädda Barnen har tagit del av det särskilda yttrandet i betänkandet, och vill här bemöta de argument mot en ratificering som lyfts fram där:

Klagomålssystemet har flera problem

Det särskilda yttrandet, liksom betänkandet i sig, lyfter fram att det finns problem med systemet inom FN för de individuella klagomålen till olika kommittéer. I sitt yttrande lyfter experterna fram att det finns fler problem än de långa handläggningstiderna. Dessa redogörs dock inte för i yttrandet. Av utredningen framgår, förutom handläggningstider, att det har förts fram kritik mot att utlåtanden är summariska och inte av tillräckligt hög kvalitet, att felaktigheter förekommer, brister i uppföljningen och kommunikationen med medlemsstaterna, i synnerhet vad gäller de interimistiska åtgärderna.

Rädda Barnen anser givetvis att dessa brister inte är tillfredställande och måste åtgärdas, så att klagomålsförfarandena fyller den viktiga funktion som de är ämnade att göra. Rädda Barnen anser dock inte att ställa sig utanför systemet är rätt väg att gå för att förändra det. Rädda Barnen tror att Sverige har större möjlighet att påverka förfarandet, i synnerhet när det gäller klagomålsförfarandet för barnkonventionen, om vi har visat vår politiska vilja att ge barn denna möjlighet.

Nästan alla frågor rör migrationsområdet

Rädda Barnen delar bilden som framgår såväl av det särskilda yttrandet som av betänkandet att de flesta fall som har lyfts till olika klagomålsfunktioner mot Sverige har rört migrationsområdet, och att det också är det område där FN:s barnrättskommitté får in flest ärenden.

Rädda Barnen vill dock understryka det som utredningen framför, nämligen att när det gäller migrationsärenden som rör barn, kan FN:s barnrättskommitté utifrån barnkonventionen hantera vissa frågor som de andra konventionerna där Sverige har tillträtt klagofunktionen inte täcker in. Här kan exempelvis nämnas barns egna asylskäl, barnets rätt att få ge uttryck för sin åsikt i processen och att barnets bästa ska bedömas och beaktas.

Utifrån de brister i de klagofunktioner som finns i Sverige, som utredningen pekar på, tror Rädda Barnen att det är mycket möjligt att klagomekanismen enligt tilläggsprotokollet kommer att användas även inom andra rättsområden än migrationsområdet. Exempelvis skulle det kunna fylla en funktion vid frågor som rör rasism och diskriminering, vårdnad, boende och umgänge eller vid åtgärder under en placering. Kommitténs praxis visar också på att det är andra frågor som behandlas där.

Barnrättskommitténs ställningstaganden är exceptionellt långtgående vad gäller statens skyldighet

Experterna bakom det särskilda yttrandet uttrycker, efter en genomgång av barnrättskommitténs avgöranden, att det *"indikerar extensiva ställningstaganden som ligger långt från den syn som statsparter med gott anseende på MR-området intar i grundläggande frågor"*. Experterna gör dock inga hänvisningar till vilka ställningstaganden som avses, det finns inga exempel på sådana extensiva ställningstaganden och inte heller klargörs vilka statsparter som anses ha gott anseende på MR-området eller vilka grundläggande frågor som avses. Detta gör det något krångligt att bemöta detta argument.

Rädda Barnens ställningstagande när det gäller tolkningen av barnkonventionen kan dock sammanfattas på följande sätt: Det är en grundläggande princip att mänskliga rättigheter är

dynamiska och ska implementeras progressivt. Att mänskliga rättigheter är dynamiska innebär att de ska utvecklas över tiden¹, det vill säga ska tolkas i ljuset av dagens samhälle och inte utifrån det samhälle som fanns när de mänskliga rättigheterna skrevs ner. Exempelvis fanns inte den digitaliserade värld som dagens barn växer upp i under 1980-talet, när barnkonventionen arbetades fram. Detta innebär att när barns rättigheter idag diskuteras, måste vi beakta hur dessa blir relevanta i den digitala miljö som barn vistas i. Detta har också gjorts av FN:s barnrättskommitté i en allmän kommentar², men även av andra aktörer, t.ex. Europarådet³.

Att mänskliga rättigheter är progressiva, innebär att konventionsstaterna alltid ska sträva efter att utveckla de mänskliga rättigheterna och utöka skyddet för dessa. FN:s barnrättskommitté har uttalat att konventionsstaterna inte bör tillåta att barns befintliga nivå av åtnjutande av sina rättigheter sjunker. Vidare har den uttalat att konventionsstaterna inte avsiktligt bör vidta åtgärder som för utvecklingen bakåt när det gäller de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna, inte ens i tider av ekonomisk kris.⁴

FN:s barnrättskommitté har fått ett mandat av konventionsstaterna att tolka barnkonventionen i och med dess uppgift att granska de framsteg som staterna gör (artikel 43 i barnkonventionen). Regeringen har uttalat att med beaktande av detta kan rekommendationer och allmänna kommentarer från FN:s barnrättskommitté utgöra ett viktigt stöd och ge viss vägledning vid tolkning och tillämpning. Regeringen har också uttalat att uttalanden från FN:s barnrättskommitté med tiden har fått en relativt stark ställning som tolkningsmedel för såväl nationella som internationella domstolar.⁵

Med utgångspunkt i detta är det Rädda Barnens åsikt att FN:s barnrättskommitté har ett tydligt mandat, från konventionsstaterna, att tolka barnkonventionen, och att det i detta också åligger kommittén att vara drivande i att säkerställa att barnkonventionen utvecklas såväl dynamiskt som progressivt. Det innebär att kommittén ska vara först med en tolkning, som staterna sedan bör följa. Att kommittén därför går före "statsparter med gott anseende på MR-området" i grundläggande frågor för genomförandet av barnets rättigheter är därför helt naturligt.

Utlåtanden från andra kommittéer har inte påverkat rättstillämpningen eller rättsutvecklingen
Rädda Barnen har inte sakkunskap exakt i vilken grad utlåtanden från de andra kommittéer, där Sverige godkänt klagomekanismen, har påverkat rättstillämpning eller rättsutveckling. Rädda Barnen har därför ingen anledning att ifrågasätta denna slutsats från experterna. Rädda Barnen ser det som sannolikt att det kan bli skillnad när det gäller utlåtandena från just FN:s barnrättskommitté. Detta med beaktande av att barnkonventionen gäller som svensk lag, vilket de andra kärnkonventionerna om mänskliga rättigheter från FN inte gör.

¹ Se bl.a. prop 2017/18:186 sid 84.

² FN:s kommitté för barnets rättigheter. Allmän kommentar nr 25 (2021) om barnets rättigheter i relation till den digitala miljön.

³ [The digital environment - Children's Rights \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/t09/codiv/childrens_rights/childrens_rights.asp)

⁴ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Allmän kommentar nr 19 (2016) om offentlig budgetering för förverkligandet av barns rättigheter (artikel 4). Punkt 31

⁵ Prop. 2017/18:186 sid 84.

Sedan barnkonventionen började gälla som svensk lag 2020 har Rädda Barnen noterat att såväl lagstiftare som rättstillämpare tydligare hänvisar till, använder sig av och uttolkar barnkonventionen. Skiftet kan ses redan från det att riksdagen röstade igenom inkorporeringen 2018, men tydligast efter 2020. Sedan 2020 har det kommit flera avgöranden från såväl Högsta domstolen som Migrationsöverdomstolen där barnkonventionen har uttolkats i enskilda fall. Flertalet lagstiftningsprocesser har genomförts, eller är på gång att genomföras (denna utredning inkluderad), där barnets rättigheter stärks. I dessa processer har ofta kommitténs uttalanden i såväl rekommendationer till Sverige som allmänna kommentarer använts som tolkningsverktyg. Även Lagrådet har i yttranden använt sig av allmänna kommentarer i sitt yttrande till regeringen.⁶ Justitieombudsmannen har använt kritik riktad just mot Sverige i avgöranden.⁷

Med utgångspunkt av detta är det Rädda Barnens förhoppning att uttalanden från FN:s barnrättskommitté i individuella ärenden kommer att ha inverkan på såväl rättsutveckling som rättstillämpning av barnkonventionen i Sverige.

Andra förslag i utredningen är viktigare än ratificering

Rädda Barnen delar, som kommer framgå nedan, uppfattningen om att det i betänkandet läggs fram flera förslag som på ett bra sätt kommer att stärka barns möjligheter att få upprättelse när deras rättigheter kränks. Som nämnts inledningsvis anser Rädda Barnen att detta kommer få mest effekt om förslagen i hela betänkandet genomförs som en helhet.

Även om övriga förslag som finns i betänkandet genomförs, så kommer det fortfarande finnas tillfällen när barnets rättigheter kränks och det inte finns någon möjlighet till upprättelse i Sverige. Det är då tilläggsprotokollet kommer att fylla en oerhört viktig funktion. Att neka barn denna möjlighet, när Sverige redan har gett den till andra människor i särskilt utsatta situationer, som kvinnor och personer med funktionsnedsättningar, ter sig högst anmärkningsvärt och inkonsekvent när det gäller genomförandet av alla åtaganden inom mänskliga rättigheter som Sverige har gjort.

7.4 Behov av åtgärder som ger förutsättningar för ett välfungerande förfarande vid en ratificering av tilläggsprotokollet

Rädda Barnen tillstyrker förslaget om att ge Barnombudsmannen ett tydligt uppdrag om att följa utvecklingen av tillämpningen av tilläggsprotokollet och även föreslå åtgärder för förbättrad implementering i Sverige. Detta torde redan ingå i barnkonventionens uppdrag såsom det är formulerat i lag (1993:335) om Barnombudsman, men Rädda Barnen anser att det ändå är av vikt att detta förtydligas i Barnombudsmannens instruktioner.

⁶ Lagrådet. Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2018-10-23 Vissa kirurgiska ingrepp i könsorganen och ändring av det kön som framgår av folkbokföringen

⁷ Se exempelvis JO beslut 2020-02-05 dnr 1225-2020.

Del 2: Barns möjligheter att utkräva sina rättigheter

Kapitel 9.4 Överväganden och förslag angående socialtjänst och tvångsvård

Rädda Barnen tillstyrker alla förslag i kapitlet. Rädda Barnen anser att förslagen, om de genomförs i sin helhet och sammantaget, kommer att innebära en utökad möjlighet för barn som är i kontakt med socialtjänsten eller under tvångsvård att få upprättelse när deras rättigheter kränks. Förslagen kommer också lösa de moment 22-situationer som utredningen identifierat inom en rad områden där barn riskerar att falla mellan stolarna.

Särskilt om barnets rätt att få föra fram sin åsikt

Rädda Barnen noterar att när det gäller de föreslagna förändringarna i avsnitt 9.4.8, om en stärkt rätt att höras i domstol för barn under 15 år, används just ordet "höras" i de föreslagna lagtexterna. Rädda Barnen vill här påpeka att begreppet "höras" ofta tolkas som att en person uttrycker sig verbalt. För många barn, särskilt i utsatta situationer, kan det vara lättare att uttrycka sin åsikt helt eller delvis på annat sätt, t.ex. genom olika former av estetiska uttryck. Vissa barn saknar helt eller delvis det verbala språket, t.ex. de yngsta barnen eller barn med vissa former av funktionsnedsättningar, både fysiska och kognitiva. Åtskilliga utredningar har visat på att det är just dessa grupper av barn som har svårast att få sin rättighet enligt artikel 12 i barnkonventionen tillgodosedd, just för att de saknar ett verbalt språk.⁸ Rädda Barnen anser därför att det är av stor vikt att ny lagstiftning inte utesluter icke-verbala sätt att höras, för att säkerställa barnets rätt att få föra fram sin åsikt enligt artikel 12.

Rädda Barnen förstår att "höras" är ett vedertaget uttryck för att en part ska få ge sin åsikt inför domstol. Rädda Barnen föreslår därför inte att själva lagtexten förändras. Däremot bör det i författningskommentaren till de relevanta paragraferna framgå att ordet "höras" ska tolkas extensivt, så att den täcker in andra sätt att ge uttryck för sin åsikt inför domstolen än verbalt.

Allmänt om offentliga biträden

Den mycket viktiga funktionen offentligt biträde nämns på flera ställen i denna utredning. Särskilt lyfts den av de barn som bidragit till utredningen, och då vikten av att ha ett offentligt biträde som både har rätt kompetens och ett barnanpassat, varmt, respektfullt och förtroendeingivande bemötande. Offentliga biträden som tar sig tid att träffa barnet och som förklarar saker på ett begripligt sätt nämns som viktiga delar. Flera barn i utredningen säger att ett bra offentligt biträde som gjorde rätt saker var en av de viktigaste förutsättningarna för att få sina rättigheter tillgodosedda. Med anledning av detta vill Rädda Barnen för regeringen betona vikten av att inte bara fler barn i fler situationer får tillgång till ett offentligt biträde utan också att kompetensen hos offentliga biträden som ska representera barn i utsatta situationer är avgörande. Detta bör synliggöras i det fortsatta beredningsarbetet med utredningens förslag som gäller just offentliga ombud.

Särskilt om barnets ombud i LVU-ärenden

I ärenden kring LVU får barnet alltid ett eget ombud. Ombudet ska i dessa ärenden föra fram barnets åsikt och inställning. Till skillnad från andra ärenden där en person har ombud, ska

⁸ Se exempelvis SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag, SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt och SOU 2017:6 Se barnet!

ombudet i LVU-ärenden också föra fram sin egen bedömning om vad som är barnets bästa och huruvida barnet bör omhändertas eller inte. Detta innebär i praktiken att ombudet både ska föra fram barnets inställning och åsikt, samt sin egen. Ombudet går då ifrån sin grundroll, det vill säga att fullt ut representera sin klient. Ombudet tar istället på sig en uppgift som egentligen redan innehas av socialnämnden, det vill säga att göra en bedömning av barnets skydds- och vårdbehov. Vårdnadshavarens ombud har inte något liknande krav på sig att göra en bedömning av vad som är barnets bästa, utan ska bara föra fram sin klients åsikter och lämnar här ansvar till socialnämnden att göra en bedömning kring barnets skydds- och vårdbehov.

Rädda Barnen vill betona vikten av barnets ombuds roll och ansvarsområden. Barnets ombud har en central funktion att kommunicera barnets perspektiv och representera dess intressen. Som barnets ombud är det grundläggande att ombudet bygger en relation baserad på förtroende och främjar barnets känsla av egenmakt, vilket är viktigt för att säkerställa barnets trygghet, en förstärkt ställning i den rättsliga processen och att barnets rättigheter tillgodoses. Det är viktigt att ombudets uppdrag är klart avgränsat till att enbart återspegla barnets åsikter utan att lyfta sina egna tolkningar av vad som anses vara den bästa för barnet i den aktuella rättsprocessen. Detta för att undvika potentiella intressekonflikter som inte bara kan underminera barnets position men också orsaka en känsla av svek och minska barnets delaktighet och egenmakt i processen.

10.2.8 Vårdnad – överväganden och förslag

Rädda Barnen delar utredningens bedömning om att en utredning som ser över barns möjligheter till ett juridiskt biträde i frågor om vårdnad, boende och umgänge bör tillsättas. Med beaktande av att detta är en fråga som har diskuterats under lång tid, och nu även lyfts av FN:s barnrättskommitté i sina senaste rekommendationer till Sverige⁹, anser Rädda Barnen att denna utredning bör tillsättas omgående.

Rädda Barnen har nyligen genom en enkät ställt frågor till samtliga riksdagspartier om barns rättigheter i processer som rör vårdnad, boende och umgänge. Rädda Barnens enkät visar att en stor majoritet¹⁰ anser att lagstiftningen bör ses över för att stärka rättigheterna för barn i processer om vårdnad, boende och umgänge samt för att skydda barn från umgänge med en våldsutövande förälder. Två tredjedelar av riksdagen¹¹ anser även att en utredning bör tillsättas som ser över barns rätt till egna juridiska ombud i processer som rör vårdnad, boende och umgänge.

10.3.5 Skolan – överväganden och förslag

Rädda Barnen delar inte utredningens bedömning att inte föreslå åtgärder inom skolans område. Även om ett nytt klagomålssystem nyligen har inrättats, visar utredningen på den stora komplexitet som finns när det gäller att föra fram klagomål i skolan, där åtminstone sex olika funktioner finns tillgängliga, utifrån vilken fråga det gäller.

⁹ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport (CRC/C/SWE/CO/6-7). Punkt 28.

¹⁰ Socialdemokraterna, Centern, Miljöpartiet, Vänsterpartiet samt Sverigedemokraterna.

¹¹ Socialdemokraterna, Centern, Miljöpartiet, Vänsterpartiet samt Sverigedemokraterna.

Rädda Barnen beklagar att utredning inte tagit tillfället i akt att se över möjligheten för elever att lämna klagomål och utkräva sina rättigheter i skolan som helhet. Skolan är en arena där barn vistas nästan lika mycket som i hemmet – alla barn är i skolan och där pågår barns liv varje dag. Barn har också skolplikt och är således skyldiga att vara på plats i skolan, oavsett hur deras situation ser ut.

Skolan är en plats där många rättigheter kan kränkas, vilket också sker. Det finns flera olika instanser att vända sig till när så sker, och systemet är inte helt lätt att navigera i för vare sig barn eller deras föräldrar. Ett och samma barn kan ha fått olika rättigheter kränkta på olika grunder, och då kan det vara flera instanser som ska kontaktas. Det underlättas inte heller av att de olika instanserna förhåller sig till olika regelverk. Det råder inte ens konsensus om i vilken ålder ett barn kan få upprättelse när det har blivit mobbad i skolan.¹² Detta är frågor som inte belyses i utredningen.

Utredningen lyfter däremot den nyligen reviderade klagomålshanteringen i skolan. Trots att utredningen lyfter flera risker med denna modell av klagomålshandling inom skolan, till exempel svårigheter att få en självständig och opartisk prövning av upplevda kränkningar på skolor med mindre huvudmän, väljer man att inte presentera alternativa förslag på hur en klagomålshandling inom skolan skulle kunna se ut i stället. Den utredning¹³ som kom med förslag kring en del av problematiken, nämligen att såväl Skolinspektionen/BEO som DO handlägger liknande ärenden inom skolan, men på olika sätt, har hamnat i träda inom Regeringskansliet. Det har gått mer än tre år sedan den kom och flertalet remissinstanser var positiva till förslagen som gavs, ändå har inget hänt. Rädda Barnen anser att utredningen åtminstone tydligt hade kunnat uppmana regeringen att gå vidare med dessa förslag.

Rädda Barnen anser att skolan bör ha en instans för klagomål – oberoende av vad klagomålet handlar om. På så vis hade man undanröjt en rad olika hinder och risker som föreligger i dagens system och påtagligt stärkt elevers och vårdnadshavares möjligheter att utkräva barnets rättigheter inom skolområdet. En utredning för att få till detta bör tillsättas omgående.

10.4.5 Migration – överväganden och förslag

Rätt till ett eget offentligt biträde för barn i vissa situationer och en stärkt ställning för barn som vårdas med stöd av LVU

Rädda Barnen tillstyrker förslaget. Att ha ett eget offentligt biträde är, som utredningen visar, av yttersta vikt för barn i dessa situationer. Det är i grunden en fråga om rättssäkerhet för barnet. Förslaget välkomnas därför, och Rädda Barnen utgår ifrån att det i förslaget ingår att det är det offentliga som ska stå för kostnaderna för det offentliga biträdet.

¹² Om barnet har blivit utsatt för kränkande behandling, faller det under skollagen och hanteras av Skolinspektionen och/eller Barn- och elevombudet. Där ska vårdnadshavare samtycka upp till 16 års ålder. Om barnet blir diskriminerat eller trakasserat, faller det under diskrimineringslagen och för att Diskrimineringsombudsmannen ska ta upp ett ärende krävs båda vårdnadshavarnas samtycke upp till 18 års ålder.

¹³ SOU 2020:79 Effektivare tillsyn över diskrimineringslagen – aktiva åtgärder och det skollagsreglerade området

Rädda Barnen vill i detta sammanhang lyfta oron för hur detta förslag går ihop med utredningen om att anpassa det svenska regelverket kring asylförfarandet till EU:s miniminivå. Denna utredning ska överväga hur kostnaderna för offentligt biträde kan begränsas. Rädda Barnen vill understryka att för att kunna garantera rättssäkerhet för barn i asylprocessen är det av yttersta vikt att de har ett eget offentligt biträde och att detta då finansieras av staten.

Barns rätt att komma till tals

Rädda Barnen tillstyrker förslaget. Rädda Barnen har länge drivit frågan om att just olämplighetsrekvisitet ska tas bort och det är mycket positivt att utredningen nu föreslår det. Det är också positivt att det föreslås att det ska gälla i alla ärenden som rör barnet.

Rädda Barnen vill lyfta vikten av att det säkerställs att den personal som ska ta in barnets åsikter har kompetens för detta, och att det finns särskilt kompetens för att ta in åsikter från barn med funktionsnedsättningar och de yngsta barnen, vilket är de grupper av barn som oftast inte får denna rättighet tillgodosedd. Det behövs även särskild kompetens hos den som ska bedöma barnets utsaga.

Vad gäller möjligheten att höra barn utan vårdnadshavarens samtycke, kan Rädda Barnen förstå utredningens resonemang. För de fall där ett barn kan riskera att fara illa, eller där föräldrarna kanske är anledning till asylskäl, införs i förslaget ovan en möjlighet att utse ett offentligt biträde för barnet. Detta torde leda till att barnets åsikt förs fram genom ombudet och att barnets rätt till detta då tillgodoses. Rädda Barnen uppfattar utredningens förslag som att ombudet alltid ska kunna hämta in barnets åsikt utan vårdnadshavarens tillstånd, och i sin tur sedan förmedla detta till rätt instans, även om vårdnadshavare inte samtycker att barnet hörs direkt av till exempel Migrationsverket. Det är då av yttersta vikt att ombudet har särskild kompetens för att arbeta som ombud för barn, och att ombudet får möjlighet att ha tillräckligt med tid till sitt förfogande för att bygga upp en relation och tillit till barnet, så att barnet känner sig trygg med att ge nödvändig information till ombudet.

Barns rätt till information i migrationsprocessen

Rädda Barnen tillstyrker förslaget. Det finns flera rapporter som visar på hur ofta barn inte får den information de har rätt till.¹⁴ Denna bestämmelse blir därför mycket viktig för barn i migrationsprocesser.

Rädda Barnen vill här återigen understryka vikten av rätt kompetens hos de personer som ska lämna informationen till barn – det måste finnas utbildning och tillgång till olika verktyg och metoder för handläggarna, för att de ska kunna säkerställa att barnet har förstått informationen som hen har fått. Här vill Rädda Barnen också understryka den viktiga roll som tolken har – det är viktigt att auktoriserade tolkar också kan ge informationen på ett sätt anpassat till det behov som det individuella barnet har.

Barn utan vårdnadshavare som ansöker om uppehållstillstånd från utlandet

Rädda Barnen delar inte utredningens bedömning. Även om det är ett litet antal barn som drabbas av denna inskränkning i deras rättigheter, är det en grupp barn som är i en särskilt utsatt situation, eftersom de saknar vårdnadshavare. Det handlar det om en mycket viktig

¹⁴ Se exempelvis Delmi. Återvändande och (åter)integration för barn i familj. 2024

fråga för dessa barn, nämligen om möjligheten att kunna återförenas med sina föräldrar eller någon som trätt i föräldrarnas ställe. Att inte ens få möjligheten att få ansökan prövad är en kränkning av barnets rätt till familjeåterförening. Enligt artikel 10 i barnkonventionen ska staten säkerställa att en sådan ansökan prövas på ett positivt, humant och skyndsamt sätt. Att omöjliggöra för en grupp barn att få sin ansökan prövad kan inte anses vara ett positivt eller humant sätt och ser definitivt inte till att prövningen sker skyndsamt, eftersom den helt omöjliggör en prövning i sak.

Även om införandet av någon form av ställföreträdare kan innebära vissa risker för barn, som utredningen hävdar, kan dessa med gediget utredningsarbete förhindras. Att ett barn får möjlighet att lämna in en ansökan om familjeåterförening och få den prövad, innebär inte per automatik att barnet kommer att få tillståndet som hen söker. Det är rätten att få ansökan prövad som Sverige måste säkerställa för dessa barn.

10.5.5 Hälso- och sjukvården – överväganden och förslag

Rädda Barnen delar inte utredningens bedömning. I utredningen beskrivs med klarhet den otydlighet som finns avseende barns rättsliga ställning inom hälso- och sjukvård. Utredningen går dock inte närmare in på detta, då frågan ses som för komplex och omfattande för den aktuella utredningen. Rädda Barnen delar bilden av de otydligheter som finns vad gäller rättssäkerheten för barn inom hälso- och sjukvård och instämmer i att frågan är komplex. Utifrån att man i utredningen väl tecknar bilden av brister och otydlighet, bland annat avseende barns tillämpning av klagomålsfunktioner samt när en vårdnadshavare ska samtycka till vård och när ett sådant beslut kan fattas av barnet själv, anser Rädda Barnen att ett helhetsgrepp om frågan är motiverat. Rädda Barnen anser därför att en utredning bör tillsättas för att rättssäkerhet och likabehandling över landet ska kunna säkerställas.

11.2.6 Övergripande om ställföreträdare mm – överväganden och förslag

Möjligheterna att förordna en tillfällig företrädare för barn vid intressemotsättningar mellan barn och vårdnadshavare bör utredas

Rädda Barnen delar utredningens bedömning att en utredning bör tillsättas för att se över möjligheterna att förordna en tillfällig företrädare för barn, när det finns stora motsättningar mellan barn och vårdnadshavare. Rädda Barnen anser dock att en sådan utredning bör kunna få ett större uppdrag att se över vårdnadshavarnas samtycke till olika klagoinstanser, till exempel om det i vissa fall ska finnas undantag från att båda vårdnadshavarna ska samtycka när ett barn vill få upprättelse vid en rättighetskränkning. Denna utredning bör också samordnas med den utredning som föreslås nedan om att se över olika åldersgränser för processbehörighet, då dessa frågor är sammankopplade.

Vissa frågor som rör barns processbehörighet och rätten att komma till tals bör utredas närmare

Rädda Barnen delar utredningens bedömning om att en utredning bör tillsättas för att se över åldersgränser för barns processbehörighet. Denna utredning bör samordnas med den föreslagna utredningen ovan om möjligheter att förordna en tillfällig företrädare för barn.

Som systemet ser ut idag finns det stor ojämlikhet i ett barns möjligheter att få upprättelse när deras rättigheter kränks beroende på ålder och vilken fråga det gäller. Tydligast finns denna

diskrepans inom skolans område och frågan om barn som vill ha upprättelse när de utsatts för olika former av mobbning (se mer ovan under skolan).

När det gäller barns rätt att få föra fram sina åsikter vill Rädda Barnen påpeka att barn har yttrandefrihet precis som vuxna, och att det bör ses över om och i så fall när det är lämpligt och i linje med barnkonventionen att vårdnadshavare ska samtycka till att barn för fram sina åsikter i olika frågor. Rädda Barnens erfarenhet är att myndigheter och andra professioner ofta hämtar in vårdnadshavares samtycke till att lyssna in barn i olika situationer, utifrån en långt gående tolkning av föräldrabalkens reglering av vårdnadshavarens bestämmanderätt (6 kap. 11 §). För att vara i linje med såväl artikel 12 och 13 i barnkonventionen, som med andra bestämmelser i grundlagen och exempelvis Europakonventionen om yttrandefrihet, anser Rädda Barnen att det kan behövas ett förtydligande i denna fråga från lagstiftarens sida.

11.3.3 Frågan om justeringar i förvaltningslagen och förvaltningsprocesslagen

Rädda Barnen delar inte utredningens uppfattning om att regleringar kring barnets bästa och barnets rätt att få föra fram sina åsikter inte bör skrivas in i förvaltningslagen och förvaltningsprocesslagen. Även om dessa rättigheter finns reglerade i många speciallagstiftningar, anser Rädda Barnen att det kan fylla en funktion att även föra in dem i dessa två lagar, för det fall barn berörs av en fråga som rör en lagstiftning som inte har dessa rättigheter inskrivna. Detta visades tydligt i det förslag som lades fram av Barnrättighetsutredningen 2016.¹⁵ Exempel på när det kan vara relevant att ha det i förvaltningslagen är i frågor om utmätning utifrån utsökningsbalken och Kronofogdens hantering av detta.

Rädda Barnen anser också, som fördes fram i vårt remissvar till SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag, att även rättegångsbalken bör ha sådana regler.

Förslag 11.4.4, 11.5.4 och 11.6.3 Uppdrag till olika myndigheter

Utredningen föreslår att en rad myndigheter ska få särskilda uppdrag för att göra sina verksamheter kända, tillgängliga och anpassade till barn. Länsstyrelsen ska få ett uppdrag att stötta kommuner och regioner att göra detsamma. Barnombudsmannen ska stötta såväl myndigheterna som länsstyrelserna, men föreslås också i uppdrag att ta fram information till barn och föräldrar om olika klagomekanismer och sammanställa information till kommuner och regioner om hur olika så kallade barnlotsar kan fungera.

Rädda Barnen tillstyrker dessa uppdrag och anser att de är av stor vikt för att fler barn ska kunna få upprättelse när deras rättigheter kränks.

Rädda Barnen vill dock påpeka det anmärkningsvärda i att regeringen redan, till viss del, har gått vidare med dessa uppdrag, i regleringsbrev till myndigheter 2024.¹⁶ Detta meddelades i januari 2024, således en månad innan remisstiden för denna utredning har löpt ut. Även om Rädda Barnen är positiva till förslagen, anser vi att regeringen som regel bör undvika att gå vidare med förslag från utredningar innan remissinstanserna har fått ge sina synpunkter på utredningens förslag. Att gå händelserna i förväg på detta sätt riskerar att leda till att åtgärder

¹⁵ SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag. Sid 271 ff.

¹⁶ [Regeringen vill öka kunskapen om barnets rättigheter hos offentliga aktörer - Regeringen.se](#)

vidtas utan att ta relevanta kommentarer i beaktande. Dessutom riskerar det att rubba förtroendet för remissförfarandet – det sänder en signal om att regeringen inte behöver ta remissinstansers kritik eller kommentarer i beaktande. Detta i sin tur kan leda till att remissinstanser inte tar lika allvarligt på sin viktiga roll. Rädda Barnen har noterat att regeringen under det senaste halvåret har gjort liknande åtgärder eller utspel under remisstidens gång vad gäller flera andra förslag, och vi finner det starkt oroväckande och kan i slutändan leda till bristande rättssäkerhet.

Även om Rädda Barnen är positiva till förslagen i utredningen och att regeringen verkar vilja gå vidare med dessa, så hade Rädda Barnen önskat tydlighet kring vissa delar av uppdragen. Det handlar i synnerhet om att säkerställa att de olika myndigheterna, inklusive Barnombudsmannen, säkerställer att den information som tas fram och de anpassningar som görs i verksamheterna är olika beroende på vilka åldrar barn har – en 5-åring, en 10-åring och en 17-åring har helt olika behov av anpassningar till språk, miljö och bemötande. Det räcker således inte med att ta fram en typ av barnanpassad information, eller en miljö, utan dessa måste vara olika beroende på ålderskategorier som ska ta del av det.

11.7.4 Det behövs kunskap och verktyg för domstolars arbete med barnanpassade förfaranden

Rädda Barnen delar utredningens bedömning om att det finns ett behov av ökad kunskap och olika verktyg för att säkerställa att domstolarna är barnanpassade och tillstyrker därför förslaget om ett uppdrag till Domstolsverket om att göra en översyn av vilket arbete som har skett hittills. Att få denna översyn är väldigt viktigt som ett första steg, för att kunna identifiera de ytterligare åtgärder som behöver tas för att säkerställa att barnets rättigheter fullt ut kan säkerställas i domstolsprocesser.

Rädda Barnen har noterat att Brottsoffermyndigheten har fått ett uppdrag i sitt regleringsbrev för 2024 att genomföra en informations- och utbildningsinsats till rättsväsendet avseende kunskapen om barnets rättigheter.¹⁷ Även om detta uppdrag är välkommet och ett viktigt steg, anser Rädda Barnen att det fortfarande finns behov av att Domstolsverket får det uppdrag som föreslås i denna utredning.

Del 3: Barnrättsbyråer som bedriver verksamhet med oberoende barnombud

12.8.1 Staten ska bidra till etableringen av barnrättsbyråer inom civilsamhällesorganisationer som erbjuder verksamhet med oberoende barnombud

Rädda Barnen delar utredningens bedömning om att det finns behov av oberoende stödfunktioner för barn som inte har det stöd från vårdnadshavare eller andra vuxna som de flesta andra barn har, eller barn som tydligt faller mellan myndigheters ansvarsområden. Rädda Barnen tillstyrker därför förslaget att staten, genom Socialstyrelsen, ska kunna ge ekonomiskt bidrag till barnrättsbyråer inom civilsamhället som agerar som oberoende barnombud.

¹⁷ Justitiedepartementet Ju2023/02737 (delvis) Ju2023/01296 (delvis) Ju2023/00587 Regleringsbrev för budgetåret 2024 avseende Brottsoffermyndigheten

Rädda Barnen ser barnrättsbyråerna och de oberoende barnombuden som en extra garant för barn i de mest utsatta situationerna. De ska finnas där när övriga samhället och vuxenvärlden inte gör det. Rädda Barnen ser också positivt på att det oberoende barnombudet ska ses som en brygga mellan barnet och myndigheter, och inte ta rollen som offentligt biträde eller gå i vårdnadshavarens ställe. Att ombudet ska agera på barnets uppdrag, men främja kontakten med myndigheterna, inte vara konflikt drivande.

Rädda Barnen vill betona att även om detta införs, så behöver fortfarande det system vi har för barns möjligheter att föra fram klagomål förändras, inte minst genom att alla övriga förslag som finns i utredningen genomförs. Stödet till barnrättsbyråerna ska vara ett ytterligare komplement till detta, inte i stället för att genomföra andra förändringar i systemet.

Rädda Barnen anser det klokt att börja med en försöksverksamhet, innan stödet blir permanent. Rädda Barnen vill dock understryka behovet av att om Socialstyrelsen och regeringen anser att stödet ska fortsätta efter försöksverksamheten, behöver stödet fortsätta utan avbrott efter de tre åren. Utvärdering och beslut om fortsatt stöd behöver därför tas innan denna provperiod har avslutats. Detta för att säkerställa att de organisationer som får stöd som barnrättsbyråer kan fortsätta med sin verksamhet utan avbrott.

Rädda Barnen vill understryka vikten av att stöd ges till organisationer som erbjuder alla barn, oavsett ålder och utsatthet, stöd genom ett oberoende barnombud. Utredningen lyfter fram detta tydligt, men det framgår inte lika tydligt i den föreslagna förordningen. Det är av stor vikt att en barnrättsbyrå kan ta sig an uppdrag som gäller alla barn och alla rättigheter inom barnkonventionen och vara ett stöd i alla myndighetskontakter – att ha den helhetsbild av barnets situation som är svår för enskilda myndigheter, utifrån sina begränsade uppdrag, att ha.

Avslutande reflektioner

Utredningen påpekar vid flera tillfällen att frågor är för komplexa att gå in på djupet med i denna utredning eller att vissa frågor inte kan behandlas inom utredningens ram. Rädda Barnen vill understryka att dessa frågor inte är mindre viktiga, utan snarare verkligen är frågor som behöver lösas, för att barns rättigheter ska säkerställas. Rädda Barnen vill därför uppmana regeringen att noga se över alla dessa delar och säkerställa att de frågor som inte har blivit tillräckligt belysta i denna utredning, blir det inom ramen för andra relevanta utredningar eller om de anses vara i behov av egna specifika utredningar. Rädda Barnen vill här särskilt rikta uppmärksamhet mot den komplexitet och oklarhet kring klagomålsmöjligheter som utredningen belyser inom områdena skola och hälso- och sjukvård.

Rädda Barnen har noterat att inom barnrättsområdet pågår just nu olika processer med förändringar inom flera områden, inte minst när det gäller barn i samhällsvård. Regeringen har aviserat en ny socialtjänstlag, en utredning med förslag om stärkt barnrättsperspektiv för barn i samhällsvård är just nu ute på remiss och det pågår utredningar som rör förändringar i LVU och om den statliga ungdomsvården. Lägg därtill en rad förändringar inom migrationsområdet och områden som rör bekämpande av gängkriminalitet, som i högsta grad rör barns rättigheter och deras möjligheter att få upprättelse när deras rättigheter kränks. Även om flera utredningar gör tydliga hänvisningar och kopplingar till varandra, påpekar även dessa att det är svårt att riktigt se hela bilden. Det är för civilsamhället i det närmaste omöjligt att få en överblick och kunna se hur alla nyligen genomförda, pågående eller planerade förändringar

påverkar varandra och i slutändan har för gemensamma konsekvenser för barn och hur deras rättigheter tillgodoses. Det är därför av yttersta vikt att lagstiftaren tar ett helikopterperspektiv på barnrättsfrågorna och noga följer konsekvenserna av samtliga förslag och dess intentioner i praktiken. Vilka samlade effekter får alla de förändringar som genomförs och eventuellt kommer att genomföras på detta område för barns rättigheter och barns bästa?

Stockholm 14 februari 2024

Maria Frisk
Chef för Sverigeprogrammet